

Щерба Д.В.

аспірант

Житомирський державний університет імені Івана Франка
**СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ
ФАХОВОГО ДИСКУРСУ.**

Як було вже зазначено, поняття дискурсу вивчається та функціонує в різних галузях науки: філософії, соціології, економіці, етнології, антропології, семіотиці, літературознавстві, лінгвістиці. Є цілком зрозумілим, що нас в першу чергу цікавить лінгвістичний бік цього багатоаспектного явища. Однак і в межах самої лінгвістики немає однотайності – існує багато напрямків, що вивчають дискурс з позицій когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, прагмастилістики, комунікативної лінгвістики тощо (див. напр. *Массовая культура ...*, 2003; Шевченко та ін., 2005). Звичайно, різні точки зору при вивченні дискурсу в його різних аспектах згодом лише взаємодоповняють одна одну та збагатять лінгвістичну науку.

Однак, зважаючи на соціальний чинник при формуванні дискурсу, на нашу думку, не є можливим його комплексного аналізу лише в межах суто лінгвістичних. На подібні проблеми натикаються й фахівці, що вивчають породження мовлення, штучний інтелект та ін. Тому й в наш час стали актуальними міждисциплінарні науки, що поєднують лінгвістичний підхід з досягненнями іншої галузі: психолінгвістика, комп'ютерна лінгвістика, соціолінгвістика тощо. Отже, в нашому дослідженні при аналізі дискурсу ми будемо дотримуватись соціолінгвістичного підходу. На нашу думку, він є таким, що найбільш адекватно відповідає виконанню нашої задачі.

Використання соціолінгвістичного підходу при аналізі дискурсу є доволі поширеним. Так, серед західноєвропейської лінгвістики загальновідомими є дискурсна теорія Ернеста Лакло (Laclau) та

Шанталь Муфф (Mouffe) і критичний дискурс-аналіз, якими представниками якого є Ферклоу (Fairclough) та Водак (Wodack) (див. напр. Филлипс, Йоргенсен, 2004).

Серед російських лінгвістів соціолінгвістичний підхід при дискурс-аналізі підтримав і використовує в своїх працях В.І. Карасік (Карасик, 1992; 2000а; 2000б та ін.). Більш того, під його керівництвом продовжили ці студії його докторанти та аспіранти (Попова, 1995; Коротеєва, 1999; Кочетова, 1999; Михайлова, 1999; Слышкин, 1999; Сыщиков, 2000; Бейлинсон, 2001; Галичкина, 2001; Иванова, 2001) та інші. Серед інших російських вчених такий підхід підтримує й І.А. Стернін (Стернин, 2003: 91-108), наголошуючи на ролі соціальних факторів при формуванні та зміні російськомовного (в т.ч. публіцистичного) дискурсу.

Серед українських лінгвістів варто відмітити монографію К. Серажим (Серажим, 2002) в якій він вивчає методологію, архітектоніку та варіативність політичного дискурсу, визнаючи дискурс як соціолінгвальне явище. Підхід до дискурсу як до “мовлення в контексті соціальної та мисленнєвої діяльності” знаходимо й в І.С. Шевченко та О.І. Морозової (Шевченко І.С., Морозова О.І., 2005: 25). З тим, що дискурс є “мовленням, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія” погоджується й А.Д. Белова (Белова, 1997: 88). Не обминають своєю увагою (віддаючи належне й іншим підходам) соціолінгвістичний підхід до дискурсу й низка авторів колективної монографії “Дискурс іноземномовної комунікації”, прогнозуючи його становлення та посилену увагу дослідників до нього в майбутньому (Дискурс ..., 2002: 15-22).

Серед прихильників соціолінгвістичного підходу найбільш змістовну дефініцію яка відповідає нашому розумінню терміна *дискурс* знаходимо у К. Серажим: “... під дискурсом ми розуміємо

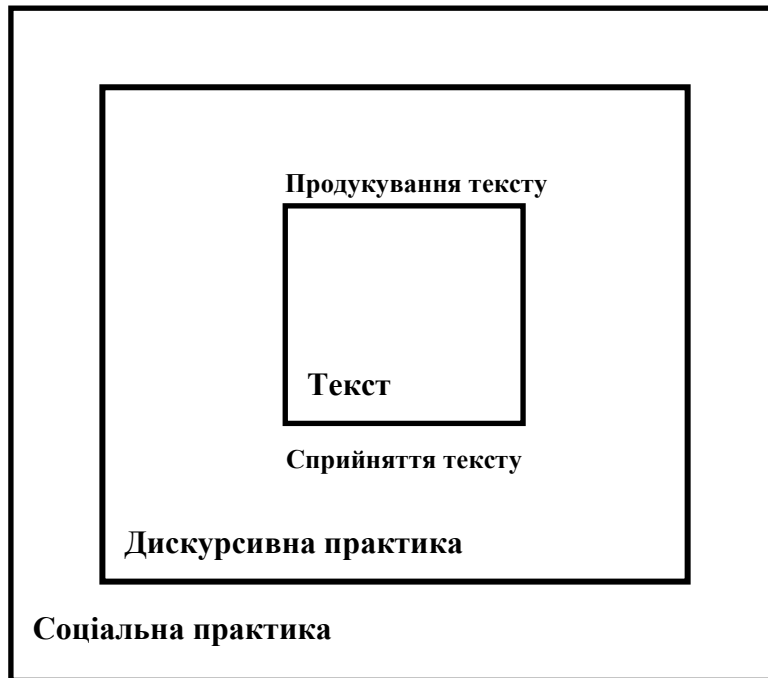
складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конституюючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має “видиму” – лінгвістичну (зв’язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та “невидиму” – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який “будується” впродовж розгортання дискурсу його репродуцентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем тощо)” (Серажим, 2002: 13). Єдиним недоліком цієї дефініції може бути хіба що її дуже розгорнута форма, однак, це можна пояснити й надзвичайною складністю самого поняття, яке воно дефініює.

Інакше кажучи, з точки зору соціолінгвістичного підходу дискурс – це “спілкування людей, що розглядається з позицій їх приналежності до тієї чи іншої соціальної групи чи стосовно до тієї чи іншої типової мовленнєво-поведінкової ситуації” (Карасик, 2000б). Г.Г. Слишкін додає, що дискурс є “соціально чи ідеологічно обмежена сукупність текстів та правил текстобудування” (Слышкин, 2000). Ці дві точки зору цікаві в тому відношенні, що кожна з них висвітлює по одному з боків дуалістичної природи дискурсу: перша акцентує увагу на динаміці, інша ж на статиці. Дефініція Г. Слишкіна цікава й варта уваги ще й в тому відношенні, що він наголошує на боку фіксації дискурсу як на **сукупності текстів**. З цього ми можемо зробити логічний висновок, що продуктом одного дискурсу можуть виступати багато текстів. Отже, й аналізуючи певний тип дискурсу слід вивчати цілу низку відповідних текстів як результатів його процесу, задля

того, що отримати результати, які будуть гідні довіри. Цих висновків доходить й французький дослідник Ів Кодратофф (Yves Kodratoff), кажучи, що валідні результати при дискурс-аналізі можна отримати лише за умови обробки **низки текстів**, і про неможливість цього при вивченні (навіть змістовному) лише одного тексту (Kodratoff, 1999). Уточнює цю думку з позицій соціолінгвістичного підходу Ферклоу (Fairclough): “тексти ніколи неможна зрозуміти чи проаналізувати ізольовано – їх можна зрозуміти лише у взаємозв’язку з іншими текстами, відносно *всього соціального контексту* (курсив наш – Д.Щ.)” (Цит. за: Філліпс, Йоргенсен, 2004: 113). Є цілком зрозумілим, що відбирати тексти й, відповідно, аналізувати їх слід лише за їх певною (в нашому випадку – фаховою) спрямованістю. Отже, аналізу будь-якого дискурсу має передувати відбирання текстів з певної тематики на яку спрямоване це дослідження. Звичайно, така відбірка текстів не позбавлена певної міри суб’єктивізму з боку дослідника, однак, на нашу думку, саме аналіз низки текстів зробить його результати валідними та об’єктивними. Слід також додати, що дослідник одночасно має справу лише з одним з кожних обраних ним текстів, тобто має місце поступове аналізування продуктів дискурсу (текстів).

Однак, не слід забувати, що й дослідження навіть великої кількості текстів з урахуванням лише їх лінгвістичних властивостей не є адекватним аналізування того чи іншого дискурсу (бо, як вже зазначалося, текст(и) є лише одним боком дискурсу).

З нашої точки зору, дуже наглядно демонструє структуру дискурсу тривимірний модель Ферклоу (Fairclough), що її наводять Л.Дж. Філіпс та М.В. Йоргенсен (Louise Phillips, Marianne Jørgensen):

Мал. 1. Тривимірна модель дискурсу Ферклоу

Згідно такої моделі, дискурс складається з трьох вимірів:

- 1) “текст (мовлення, письмо, візуальне зображення чи їх сполучення);
- 2) дискурсивна практика, що включає продуктування та сприйняття текстів;
- 3) соціальна практика” (Филлипс, Йоргенсен, 2004: 110).

Услід за вченим хочемо підкреслити, що поруч з текстом при аналізуванні дискурсу необхідно враховувати й візуальні зображення (наприклад, креолізовані тексти в комп’ютерному дискурсі (Галичкина, 2001)). Щодо термінів, які вживає Ферклоу, а саме *дискурсивна практика* та *соціальна практика*, то нас здається більш влучним використовувати терміни *процес розгортання (протікання) дискурсу* в першому випадку, та *соціальний контекст* у другому випадку, бо слово практика не чітко відображає сутність обох понять.

Отже, ми погоджуємося з таким розумінням дискурсу, однак хочемо наголосити на одному його недоліку. Ця модель враховує

лише включення одного виміру в інший, не демонструючи розгортання дискурсу в часі, та роблячи текст кінцевим результатом дискурсу. Можна дійти невірної висновку, що дискурс закінчується там, де закінчується текст. Однак, це не є вірним. Так, текст є продуктом дискурсу, його вербалізованим боком, але він, як зазначає Т.В. Мілевская, є лише “проміжним результатом” дискурсу (Милевская, 2002: 189). З тим, що текст є лише певною проміжною стадією дискурсу погоджується й Є.В. Бондаренко (Бондаренко, 2005: 63). Таким чином, враховуючи вищесказане, спробуємо видозмінити цю модель. Отже, беручи до уваги динамічний бік дискурсу, запропонована нами модель буде мати наступний вигляд:

Мал.2. Видозмінена тривимірна модель дискурсу.

Хоча така модель і не претендує на бездоганність, вона принаймні демонструє динамічний характер дискурсу, можливість продукування ним низки текстів, а також й можливість власного розвитку (чи то краще, зміни) під впливом чинників соціального контексту.

Отже, можна зробити **висновок**, що підходячи до аналізування дискурсу, слід враховувати як його динамічний бік (розгортання спілкування) так і його статичний бік (тексти), а також і соціальний контекст, в умовах якого відбувається спілкування (в нашому випадку – фахове). **Перспективою** дослідження вбачаємо у застосуванні

зазначеного підходу та моделі при аналізуванні певного фахового дискурсу.

Література

1. Массовая культура на рубеже XX–XXI веков: Человек и его дискурс. Сборник научных трудов / Под ред. Ю.А. Сорокина, М.Р. Желтухиной. ИЯ РАН. – М.: “Азбуковник”, 2003. – 368 с.
2. Безугла Л.Р., Бондаренко Є.В., Донець П.М., Мартинюк А.П., Морозова О.І., Пасинок В.Г., Піхтовнікова Л.С., Соло щук Л.В., Фролова І.Є., Швачко С.О., Шевченко І.С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальн. Ред.. Шевченко І.С.: Монографія. – Харків: Константа, 2005. – 356 с.
3. Л.Дж. Филлипс, М.В. Йоргенсен. Дискурс-анализ. Теория и метод / Пер. с англ. – Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2004, – 336 с.
4. Карасик В.И. Язык социального статуса. М.: Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. - 330 с.
5. Карасик В.И. Религиозный дискурс // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики: Сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 1999. - С.5-19.
6. Карасик В.И. О типах дискурса // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 2000. – С.5-20.
7. Карасик В.И. Этнокультурные типы институционального дискурса // Этнокультурная специфика речевой деятельности: Сб. обзоров. М.: ИНИОН РАН, 2000. – С.37-64.
8. Карасик В.И. Ритуальный дискурс // Жанры речи 3. Саратов: Колледж, 2002. www.vspu.ru/axiology/vik/vikart12.htm
9. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1999. – 18 с.
10. Бейлинсон Л.С. Характеристики медико-педагогического дискурса: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2001. – 18с.
11. Галичкина Е.Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках (на материале жанра компьютерных конференций): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2001. – 19с.
12. Иванова Е.Б. Интертекстуальные связи в художественных фильмах: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2001. – 16 с.

13. Коротеева О.В. Дефиниция в педагогическом дискурсе: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1999. – 24 с.
14. Кочетова Л.А. Лингвокультурные характеристики английского рекламного дискурса: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1999. – 18с.
15. Михайлова Е.В. Интертекстуальность в научном дискурсе: Автореф. дис. ... канд. филол. наук.– Волгоград, 1999. 18с.
16. Попова Е.А. Культурно-языковые характеристики политического дискурса (на материале газетных интервью): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1995.
17. Сыщиков О.С. Имплицитность в деловом дискурсе: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2000. 23с.
18. Стернин И.А. Социальные факторы и публицистический дискурс. // Массовая культура на рубеже XX–XXI веков: Человек и его дискурс. Сборник научных трудов / Под ред. Ю.А. Сорокина, М.Р. Желтухиной. ИЯ РАН. – М.: “Азбуковник”, 2003. – С. 91-108
19. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. [На матеріалах сучасної газетної публіцистики]: Монографія / За ред. В. Різуна. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 392 с.
20. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. Киев, – 1997. – 300 с.
21. Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія) – Львів: Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – 495 с.
22. Слышкин Г.Г. Малые виды дискурса // Язык в мире и мир в языке: Материалы международной научной конференции. – Краснодар: Кубанский гос. ун-тет, 2001. – С. 88-89.
23. Слышкин Г.Г. Дискурс и концепт (о лингвокультурном подходе к изучению дискурса) // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. Сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика, Г.Г. Слышкина. – Волгоград: Перемена, 2000. – С. 38-45.
24. Kodratoff Y., “Knowledge Discovery in Texts: A Definition, and Applications” // Foundation of Intelligent Systems, Ras & Skowron (Eds.) LNAI 1609, Springer 1999. <http://www.lri.fr/ia/articles/yk/1999/kodratoff99a.pdf>
25. Шевченко І.С., Морозова О.І. Дискурс як мисленнево-комунікативна діяльність // Безугла Л.Р., Бондаренко Є.В., Донець П.М., Мартинюк А.П.,

- Морозова О.І., Пасинок В.Г., Піхтовнікова Л.С., Соло щук Л.В., Фролова І.Є., Швачко С.О., Шевченко І.С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальн. Ред.. Шевченко І.С.: Монографія. – Харків: Константа, 2005. – С. 21-28
26. Милевская Т.В. О понятии «дискурс» в русле коммуникативного подхода // Материалы международной научно-практической конференции "Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах "Коммуникация-2002" ("Communication Across Differences") Ч.1 - Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2002. – С.188-190
27. Бондаренко Є.В. Картина світу і дискурс: реалізація дуальної природи людини // Безугла Л.Р., Бондаренко Є.В., Донець П.М., Мартинюк А.П., Морозова О.І., Пасинок В.Г., Піхтовнікова Л.С., Соло щук Л.В., Фролова І.Є., Швачко С.О., Шевченко І.С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальн. Ред.. Шевченко І.С.: Монографія. – Харків: Константа, 2005. – С. 36-64